

О.Л. РУБЦОВА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

НАЙВАЖЛИВІШІ ЕТАПИ ІНТРОДУКЦІЇ ВИДІВ РОДУ ROSA L.

Виділено групи шипшин за походженням. Визначено етапи інтродукції шипшин та їхню роль у селекції троянд.

Троянди є однією з найцінніших культур декоративного садівництва. Сучасний світовий сортимент налічує близько 15 тис. сортів [5].

Ареал роду *Rosa* L. розташований у Північній півкулі (рис.1). За походженням більшість шипшин можна умовно поділити на європейські, американські та азіатські, хоча деякі види мають диз'юнктивні ареали, наприклад, у *Rosa acicularis* Lindl. спостерігається євразійсько-північноамериканська диз'юнкція.

Інтродукція видів *Rosa* відбувалась у різних напрямках. Ми розглянемо інтродукцію шипшин до Європи, яка була і залишається центром селекційної роботи з трояндами. Всього в селекції троянд використано близько 25 видів, що становить приблизно 6% генофонду шипшин, тобто потенційні можливості більшої частини генофонду роду *Rosa* ще не використані.

Щоб зрозуміти можливі причини інтродукції шипшин до Європи, наведемо загальну характеристику європейських шипшин, до яких відносяться такі

поширені види, як *Rosa canina* L., *R. glauca* Pourr., *R. mollis* Smith., *R. pendulina* L. (рис. 2), *R. tomentosa* Smith., *R. corymbifera* Borkh., *R. rubiginosa* L., *R. coriifolia* Fries. та деякі інші.

Європейські шипшини — це звичайно великі кущі (1,5–2 м), квітки прості, рожеві або білі. Цвітуть один раз за період вегетації впродовж 2–3 тижнів.

Троянди — дуже давня культура. За археологічними даними, вони існують вже 25 млн років, а в культурі відомі близько 5 тис. років [2]. Тому й інтродукція представників роду *Rosa* відбувалась дуже давно.

G. Krussmann [4] вважає, що інтродукція шипшин відбувалась вже в античний період (рис. 3). На думку того ж автора, шипшини були відомі у Персії вже в XII ст. до н. е., звідти вони потрапили спочатку у Малу Азію, потім, в V ст. до н. е., у Македонію і Грецію, звідти поширилися у Рим, Єгипет, Сицилію і Південну Францію.

Після падіння Риму шипшини втратили популярність. Християнська церква вважала цю квітку символом язичництва. Але вже в V–VI ст. шипшини почи-

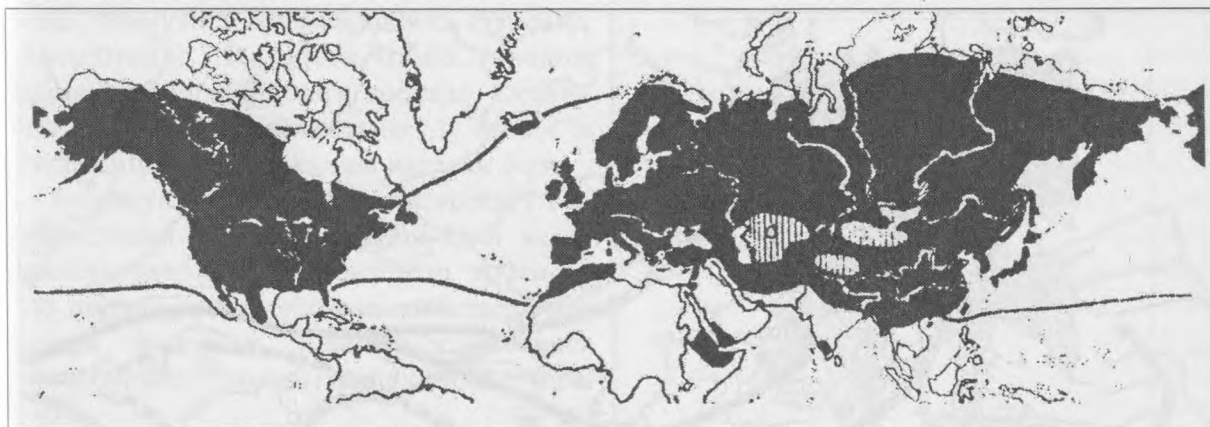

Рис. 1. Ареал роду *Rosa L.*

нають завозити у Західну Європу. У VII—XII ст. поширення представників цього роду відбувалося у зв'язку з розповсюдженням ісламу через Малу Азію, Єгипет, Північну Африку до Іспанії. У XII—XIII ст. — під час хрестових походів — зі "Святої Землі" — у Францію, Німеччину і Англію [4].

Хрестові походи мали велике значення для інтродукції шипшин. Це були війни за християнські святині на Сході. Але метою хрестових походів були не тільки релігійні прагнення, а й боротьба за торгівельні шляхи, земельні володіння тощо [1]. Рицарі, повертаючись з походів, привозили награбовані багатства, серед яких були трояндова олія і рослини троянд. Перший відомий інтродуктор троянд був також учасником хрестових походів. Це Тібо IV (1203—1253) — король Наваррський, граф Шампанський, трубадур і поет. У 1240 р. він привіз із Сирії махрову форму *Rosa gallica* (*R. gallica officinalis* Thory) [4]. Згодом *R. gallica officinalis* поширилася по всій Франції, а потім і Європі. Хрестоносцями була також привезена *R. damascena* Mill., можливо, також із Сирії, судячи з її назви. Ці види відрізнялись від європейських махровими квітками

(рис. 4), використовувались для одержання трояндової олії, а також стали основою для селекції садових троянд, у тому числі й сучасних.

Англійський спеціаліст-родолог P. Beals [3] вважає, що *R. gallica officinalis* та *R. damascena* не є справжніми видами, це результат природної гібридизації або мутації, оскільки справжні види мають просту квітку з п'ятьма пелюстками (за винятком *R. sericea* Lindl., яка має чотири пелюстки) [3].

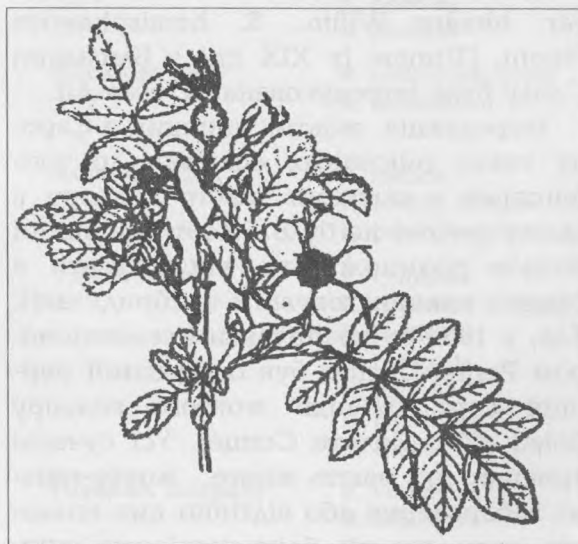

Рис. 2. Європейська шипшина *Rosa pendulina*

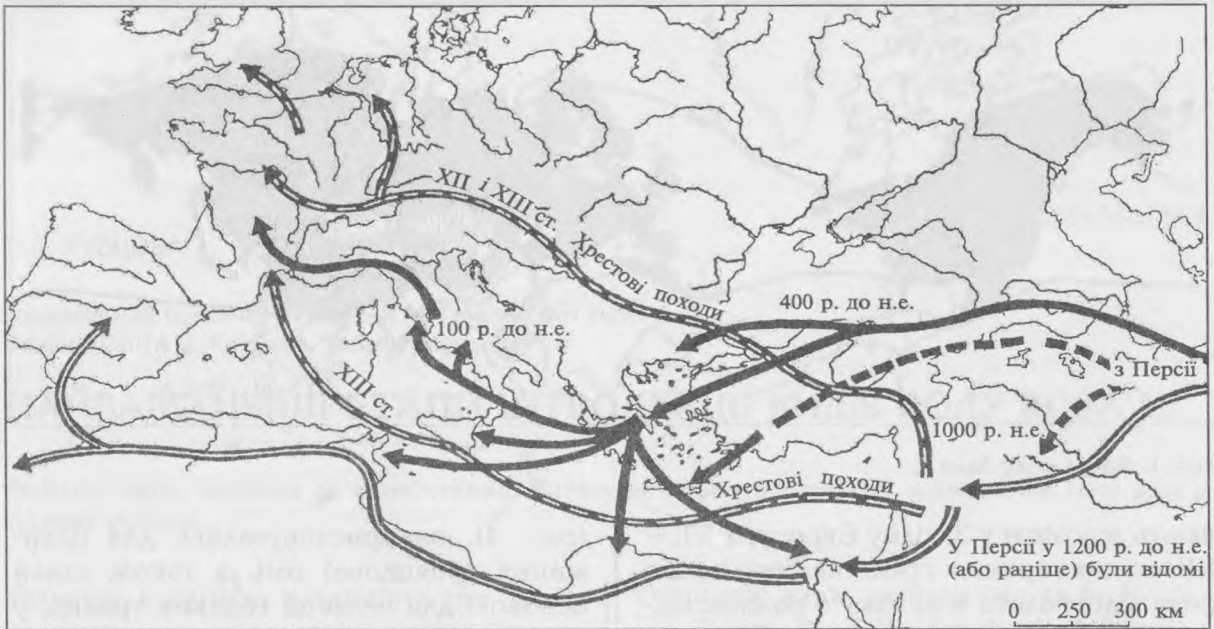

Рис. 3. Можливе поширення шипшини в античні та середньовічні часи. З Персії (—) спочатку до Малої Азії, потім у V ст. до н. е. до Македонії та Греції (■ ■ ■). Звідти поширилися у Римі, Єгипті, Сіцилії та Південній Франції (—). У VII–XII ст. – у зв'язку з поширенням ісламу – через Малу Азію – Єгипет – Північну Африку до Іспанії (—) і під час хрестових походів у XII–XIII ст. зі «Святої Землі» до Франції, Німеччини та Англії (▢▢▢) [3].

У XVI–XVII ст. (пізніє середньовіччя) також з Близького Сходу були інтродуковані шипшини із жовтим забарвленням пелюсток. Це *R. foetida* Herrm., *R. foetida* var. *bicolor* Willm., *R. hemisphaerica* Herrm. Пізніше (у XIX ст.) з Близького Сходу була інтродукована *R. esae* Ait.

Інтродукція жовтих шипшин в Європу стала сенсацією, оскільки до того шипшин з квітками такого кольору в цьому регіоні не було. Жовті шипшини почали розмножувати, висаджувати в садах і використовувати в гібридизації. Так, у 1900 р. французьким селекціонером Pernet-Duches був одержаний перший сорт троянди жовтого кольору *Soleil d'Or* (Золоте Сонце). Усі сучасні троянди, які мають жовте, жовто-гаряче забарвлення або відтінки цих кольорів, походять від близькосхідних шипшин.

Наступний важливий етап інтродукції шипшин відбувався у нові часи, коли зі Сходу була інтродукована ціла низка шипшин з ознаками, відсутніми у європейських видів. Так, у XVIII ст. розпочалася інтродукція азіатських шипшин і серед них найбільше значення мали китайські та японські види.

Коли на початку XVIII ст. торговці з Вест-Індської компанії побували у Китаї, вони побачили там невідомі європейцям шипшини, які цвіли кілька разів за сезон (*R. chinensis* Jacq.), а також види, котрі мали дивовижні розміри. Деякі з них були дуже маленькі (*R. chinensis* var. *minima* (Sims) Voss), інші мали довгі пагони, тобто це були шипшини-ліани (*R. gigantea* Coll., *R. laevigata* Mich., *R. banksiae* Ait.).

З Японії були привезені *R. multiflora* Thunb. (вона стала батьківською фор-

мою майбутніх витких троянд і троянд флорібунда) і *R. rugosa* Thunb. (предок однієї з груп паркових троянд). Останню привіз відомий ботанік Д. Бенкс з експедиції, яку очолював капітан Кук.

Інтродукція цих видів до Європи і використання їх у гібридизації дали можливість одержати ремонтантні троянди, які цвітуть практично весь вегетаційний сезон, а також значний сортимент мініатюрних троянд, флорібунда і витких.

Американські види також були інтродуковані в Європу. Це відбувалось переважно впродовж XIX ст. Але ці шипшини не відіграли істотної ролі в селекції троянд, хоча деякі з них з успіхом використовуються як садові рослини (*Rosa virginiana* Mill., *R. foliolosa* Nutt., *R. nitida* Willd., *R. palustris* Marsh.).

Рис. 4. *Rosa damascena* (рис. XVI ст.) [3].

Найважливіші етапи інтродукції роду *Rosa* L.

Етап	Назва періоду	Хронологічні межі	Джерело інтродукції	Інтродуковані види роду <i>Rosa</i> L.
I	Античні часи	до V ст. н. е.	Близький Схід	<i>Rosa gallica</i> ? <i>R. damascena</i> ? <i>R. persica</i> ? <i>R. foetida</i> ?
II	Епоха хрестових походів	XII–XIII ст.	Близький Схід	<i>R. gallica officinalis</i> <i>R. damascena</i>
III	Пізнє середньовіччя	XVI–XVII ст.	Близький Схід	<i>R. foetida</i> <i>R. foetida bicolor</i> <i>R. hemisphaerica</i>
IV	Нові часи	XVIII ст.	Східна Азія	<i>R. chinensis</i> <i>R. chinensis minima</i> <i>R. laevigata</i> <i>R. bracteata</i> <i>R. banksiae</i> <i>R. multiflora</i> <i>R. rugosa</i>
V	Нові часи	XIX ст.	Північна Америка	<i>R. virginiana</i> <i>R. foliolosa</i> <i>R. nitida</i> <i>R. carolina</i>

Інтродукція видів роду *Rosa* продовжується і нині.

Як бачимо, інтродукція шипшин відбувалася тривалий час. Нами було виділено п'ять етапів інтродукції шипшин (див. таблицю), результати трьох з них (два етапи інтродукції у середні віки з Близького Сходу та один – у нові часи зі Східної Азії) мали величезне значення для селекції троянд. Види роду *Rosa* L., інтродуковані під час цих етапів, стали основою сучасного сортименту троянд.

1. *История средних веков. Крестовые походы (1096–1291)*. – М.: Полигон, 2001. – 592 с.
2. *Клименко З.К. Розы*. – М.: ЗАО "Фитон", 2001. – 175 с.
3. *Beales P. Roses*. – London: Harper Collins Publishers, 1992. – 472 p.
4. *Krussmann G. Rosen, Rosen, Rosen*. – Berlin und Hamburg: Verlag Paul Parey, 1974. – 447 S.
5. *Modern roses – 10*. – Shreveport: The American Rose Society, 1993. – 740 p.

ВАЖНЕЙШИЕ ЭТАПЫ ИНТРОДУКЦИИ ВИДОВ РОДА *ROSA* L.

Е.Л. Рубцова

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

Выделены группы шиповников в зависимости от их происхождения. Определены этапы интродукции шиповников и их роль в селекции роз.

THE MOST IMPORTANT STAGES OF ROSE SPECIES INTRODUCTION

O.L. Rubtsova

M.M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

The groups of Rose species were chose according to their origin. The stages of Rose species introduction and their role in rose breeding were determined.